

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI TARİHİNDE
MEHMET AKİF'İN BALKAN HARBİ DUYUŞU

Nesibe YOLBİR*

Fatih ORDU**

Özet

Türk edebiyatında Balkan coğrafyası, edebî ve kültürel manada karşılıklı etkileşimlerin olduğu bir saha olmuştur. Osmanlı Devleti ve Balkan halkları arasındaki etkileşimin dil-edebiyat başlıklarıyla sınırlı kalmadığı, 11 ve 12. yüzyıllarda başlayan sürecin 14. yüzyıla gelindiğinde sosyal hayattan mimariye kadar geniş sahalara yansıdığı görülür. Batı'da Rönesans, reform, sanayi inkılabı gibi adımların ardından Avrupa'nın 19. yüzyılda çok uluslu toplumlara karşı geliştirdiği Batılılaşma ve milliyetçilik temalı ideolojik yapılanmalar sonucu, Osmanlı Devleti ve Balkan halkları arasındaki kültürel etkileşim yavaş yavaş azalmaya başlar. Ancak Balkanlar, 19. yüzyılın tüm ayrıştırmacı politikalarına rağmen Selanik merkezli *Genç Kalemler Dergisi* ve daha birçok siyasi yönü ağır basan Türkçe dergiler ile Anadolu'daki edebî gelişmelere ve yenileşmelere sahne olmaya devam etmiştir. *Genç Kalemler Dergisi*'nin etrafında toplanan devrin Türkçülük hareketini yürüten sanat ve fikir adamları, Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin öncülüğünde dilde sadeleşme gayesiyle *Yeni Lisan Hareketi*'ni başlatırlar. Bu dönemde, *Yeni Lisan Hareketi*'nin Türkçülük düşüncesine dâhil olmadan sadeleşme yanlısı eserler veren iki isim daha karşımıza çıkmaktadır; Mehmet Akif Ersoy ve Süleyman Nazif. Dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci ve bayraktarlığı altındaki İslam ve Doğu medeniyetlerinin parçalanmışlığı nedeniyle tek bir millet kimliği altında bulunmadan umumi değerlendirmelere duyulan ihtiyaç, özellikle Mehmet Akif'in söylemlerinin tetkik edilmesini gerekli kılmıştır.

Çalışmamız kapsamında, Türkçülük fikrine dâhil olmadan dilde sadeleşme akımı taraftarı eserler veren Mehmet Akif'in, Balkan Savaşları dolayısıyla eserlerinde ortaya koyduğu toplumsal aksaklıklar okurun metne yüklediği anlamı merkezine alan "alımlama estetiği kuramı" kapsamında yapılandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Akif'in Söylemleri, Batılılaşma, Milliyetçilik Akımı, Başkalaşım

1

---

*Yüksek Lisans Öğrencisi. International Burch University, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği /Bosna Hersek.

**Yrd. Doç. Dr. Murat Hüdavendigar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ Türkiye-İstanbul

THE PERCEPTION OF MEHMET AKİF ABOUT BALKAN WAR IN HISTORY OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Abstract

In the history of Turkish Language and Literature, it has been qualified interactions in the Balkans in terms of literature and culture. Interactions between the Ottoman Empire and the Balkan States shows some developments in the fields of customs, traditions and architect in the 14th century. In the 19th century, Europe has developed ideological approach against multinational societies in terms of westernization and nationalism, after some milestones in the West such as Renaissance, Reform and Industrial Revolution. As a result of these developments in the West, 8-9 centuries-old cultural interactions between the Ottoman Empire and the Balkan States slowly begins to decline. However, despite all these discriminative policies of the 19th century, Thessaloniki based “*Genç Kalemler*” magazine and other Turkish magazines, overriding political aspect, continue to improve in the Balkans. Intellectuals who gathered around the “*Genç Kalemler*” magazine start the New Language Movement under the leadership of Ömer Seyfettin and Ziya Gökalp in an attempt to simplification of the language. During this period, there are two supporters of simplification without including the idea of Turkism; Mehmet Akif Ersoy and Süleyman Nazif. Because the Ottoman Empire is in the collapse period and the Islamic and Eastern civilizations under its flag begin to fragment, the need for public evaluation without a single nation identity requires the handling of Mehmet Akif discourse.

In the present study, the works of Mehmet Akif, a supporter of simplification of language without including the idea of Turkism, about social deficiencies because of the Balkan wars were evaluated. The present study aims to evaluate these topics under the “reception aesthetics theory”.

Key Words: Turkish literature, Mehmet Akif discourses, Westernization, Modernism, Nationalist movement, Metamorphosis

Giriş

Balkanların Türk dili ve kültürü ile tanışması, XI ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Uz ve Kuman Türklerinin Balkan coğrafyasına yerleşmesiyle başlar. Balkan coğrafyasında Türk kültürünün, edebiyatı ve dinî-tasavvufî düşünce sistemiyle etkin bir hâle gelmesi ise XIII. Yüzyılda, Moğol istilasından sonra Sarı Saltuk ve takipçisi birçok Türkmen aşiretinin Balkanlara yerleşmesiyle gerçekleşir. XIV. yüzyılda, Balkanlar'da karşımıza çıkan tablo; yaşama biçimleri, gelenek ve görenekleri, kültürleri, hamam, medrese, tekke, türbe, cami gibi mimari eserleriyle Osmanlı etkisinin iyiden iyiye hissedildiği Balkan toplumdur. İki kültür arasındaki bu etkileşimi; yalnızca 1389 Kosova Savaşı ile Türklerin Balkanlara hâkim olması üzerine bine etmek yanlış olabilir. Milli ve manevi değer yargıları dâhil olmak üzere karşılıklı pek çok kültür alışverişinin bir sonucu olarak doğan ortak değer yargılarını yabana atmamak gerekir. Bu bakımdan Balkan Türk edebiyatı, Türk edebiyatının yanı sıra Balkanlardaki ulus ve halkların kültür ve edebiyatlarından da yararlanarak ifade ve dil imkânları bulmuş ve bir sentez dâhilinde gelişmiştir. (Artun, 2000).

Balkan halklarıyla Türk halk kültürünün kurmuş olduğu bu özdeşim, sırasıyla Rönesans, reform, sanayi inkılabı gibi aydınlanma devri olarak adlandırılan başkalaştırma süreciyle 19. yüzyılın çok kültürlü toplumlarına karşı uygulanan batılılaşma ve milliyetçilik söylemleri neticesinde zayıflamıştır. Ancak Balkanlar o dönemde, Selanik'te çıkan *Genç Kalemler Dergisi*'nin yanı sıra siyasal yönü ağır basan birçok Türkçe dergi ile de Anadolu'daki Türk edebiyatı gelişmeleri ve yenileşmelerine sahne olmuştur. (Artun, 2000)

Sinesinde var olan Türk edebî gelişme ve yeniliklerini besleyen Balkan topraklarında Selanik merkezli *Yeni Lisan Hareketi* gelişmeleri sonrası Türkçülük akımına dâhil olmadan sadeleşme taraftarı eser veren Akif'in, Balkan Savaşları sürecine yönelik yazmış olduğu eserlerinde yer alan hususlar nelerdir? Dün, bu gün ve yarın adına tüm İslam âlemi ve hususiyetle Osmanlı-Balkan kültürlerinin ilerleyişine ışık tutucu uyarıları nasıl değerlendirilmelidir?

Öncelikli olarak Akif, bir toplumun, kültürün ve bireyin “leş” olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Leş nedir? Leş bu hayattaki canlılığı sona erdikten sonra olması gereken yerde bulunmayan cesedin hava, su, ziya gibi dış etkenlere maruz kalarak çürümesi neticesinde oluşan kokuşmuşluğu ifade eder. Akif bir kültürde, bir toplumda yahut bireyde başlamadan bitmesi, asıl mecrasına yönelmesi gereken özelliklerle başa çıkılmadığı takdirde ortaya böcek-leş-me, ceset-leş-me, harabe-leş-me'nin çıkacağını üstüne basa basa söylemektedir.

Mehmet Akif, 1908 Meşrutiyetinden Balkan Savaşı öncesine kadar olan dönemi; yönetim, siyasal kadro, mütefekkir sınıf ve toplumun yaşadığı derin karmaşayı salt bir İslam birliği görüşü ile değil bilakis sömürgecilik karşıtı, anti-emperyalist bir mücadele tutumu ile ele aldığı “Süleymaniye Kürsüsünde” dillendirmiştir. “Hakkın Sesleri”nde, Mütareke Döneminin karanlık, baskılı ortamında kökleşmiş fikirleri, önemli teşbih ve çağrışım kalıplarını kullanarak sindirilmiş ıstıraplar ve daraltılmış küçük sahneler eşliğinde bireysel acıları, toplumsal olanla yer değiştirerek külli bir dil ile anlatmıştır. “Fatih Kürsüsünde” camilerde yapmış olduğu vaazların üstünde tasavvur edilmiş, kurgulanmış metin yapısıyla aktif bir düşünce sistemi oluşturmuştur(Ersoy, 2011). Bu üç eserinde yoğunlaşmış olduğu hastalıklı dokular başlıca şu şekilde sıralanabilir:

- Taklit; Modernizm çarklısı
- Dinsizlik Herzesi; Garbın efkârı umumiyesi için!
- Tembellik; Ataletin mülevves teressübatı bütün!
- Cehalet; Vücutun yarası, erbabı-ı tefekkür ile açık avamın arası
- Ahlaki hassasiyetlerin kaybı!

Atalet, taklit, dinsizlik, cehalet, ahlak kaybı, gibi hastalıklı dokulara tüm İslam âleminin genelinde değindikten sonra Osmanlı Türk toplumu üzerinde hassaten durması, bu sıkıntıları Balkan Savaşı dolayısıyla yineleyerek eserleştirmesi, İslami ve insani kimlik açısından Balkan ve Osmanlı kültürüne tayin edilmiş bir vazifeyi hissettirmektedir. Bu vazife, bereketli toprakları, coğrafi ve kültürel konumları açısından Balkanlar ve Osmanlı’ya tarihin taksim etmiş olduğu dün, bu gün ve yarında devam edecek olan bir vazifedir. Böyle bir vazifenin Mehmet Akif’in lisanından tarihin sayfalarına kazınması düşüncelerimizi doğrular niteliktedir. Başlıca ele aldığımız sorunları Akif’in perspektifinden bu güne taşıyarak incelediğimiz takdirde yerinde ve kazanımları olan bir değerlendirme olacağını düşünürüz.

Mehmet Âkif, Balıkesir Darülfunu’nda bir öğrencinin sanat sanat içindir görüşü hakkındaki fikrini sormasına yönelik şu cevabı vermiştir: “*O sözler yeni değildir. Onlara ittiba eden kimse yoktur. Şarkta, garpta yetişmiş meşahirin muhalled eserleri tedkik edilince görülür ki her biri, her yazdığı eserinde mutlaka bir gaye takib etmiştir. Demek ki sanat mutlak değildir. Mademki “sanat sanat içindir” düsturunun ortaya atılmasına rağmen hiçbir edib, hiçbir şair bir maksad gözetmekten kendini kurtaramıyor; o hâlde bu düstur artık iflas etmiş demektir. Kezâlik, mademki bu düsturların hükmüne tebaiyet edilemiyor, sanat mukayyed kalıyor, öyleyse sanatı birtakım hasis emellere, sefil ve müstekreh maksatlara alet edilmektense ulvi,*

pak, asil, necip duygulara, düşüncelere vasıta kılmak elbette daha makul bir hareket olur.”
(Çantay, 2009)

Mehmet Akif, İslamcı kimliği ile İslam birliği için çabalayan büyük şair nitelemesi ya da Batı karşıtlığı ile medeniyet düşmanı nitelemesi şeklindeki dar kalıpların çok ötesinde entelektüel bir düşündürdür. Akif’in zekâsı ve analitik düşünme sisteminin yapı taşları; Fransızca dersi aldığı Baytar İbrahim Bey, Pasteur’un “mikrop kültürü” ilmini bizzat kendisinden öğrenerek ülkemize getiren bakteriyoloji öğretmeni Rıfat Hüsametdin Paşa, Ey Halk Uyan ve Sultan Abdülhamit’e gibi şiiirleri ile taraftarı olduğu düşüncesini ortaya koyan edebiyat hocası İsmail Safa, çocukluğundan beri elinden düşmeyen doğulu şair Sadi-i Şirazi ve Batılı şairlerden Victor Hugo, Lamartine gibi kendine yakın bulduğu düşünce ufukları sayesinde şekillenmiştir. Böyle yapıtaşlarına sahip bir beden, içerisinde mukayeseleri ve geniş perspektifi ile gayesi bulunan bir kimlik barındırabilirdi ancak. Belli bir maksat uğruna ele aldığı aksayan yönleri, sadece eleştirel bir tavır ile değil bir çözümleme sistemi içerisinde değerlendiren Akif, ortaya koyduğu tablo ile iyileştirmeyi hedeflemektedir. Var olan problemlerin nedenleri ve sonuçları üzerinde durup geçmiş hataları ve gelecek sıkıntıları tespit etmiş; bireylerin, toplumların, kültürlerin ve insanlığın yeni bir hatadan korunması için çabalamıştır.

Bizde çalışmamız kapsamında öncelikle nedenleri daha sonra sonuçları ele alacağız. Bu eksende ele aldığımız eserleri incelediğimizde çalışan, üreten Batı karşısında tembellik göstermenin, aklın ziyası hükmündeki ilimden uzak kalıp cehalete düşmenin başkalaşım içerisinde dinî ve ahlaki hassasiyetleri kaybederek öğütölmeye neden olduğunu Akif’in diliyle görmekteyiz.

İslam Medeniyetlerinin ve Doğu Toplumlarının Kendi İçinde Yer Alan Milli, Kültürel ve Dini Öze Yabancılaşması

I. Tembellik; Ataletin Mülevves Teressübatı Bütün!

“Zaman zaman görölen ahiret kılıklı diyar;

Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar;

Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;

Sürünmeler; geberip gitmeler; rezaletler;

*Nasıbi girye-i hüsrân olan nedametler;
Harab olan azamet, tarumar olan ikbal;
Sukut-i ruh-i umumi, sukut-i istiklal;
Dilencilikle yaşar derbeder hükümetler;
Esaretiyle mübah! zavallı milletler;
Harabeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş hela-yı cariler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sarıler;
Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...
Ataletin o mülevves teressübatı bütün!" (Fatih Kürsüsünde)*

Konargöçer bir toplumdan gayret ve azim dolu mücadeleler sonucu doğan imparatorluğun şimdiki hâli, objektif bir betimleme ile ortaya koyulmuştur. Bu tablo, gerçekçi bir tutum ile değerlendirildiği takdirde dönemin doğu toplumlarının ve İslam devletlerinin içerisinde bulunduğu ataleti vurgulamanın yanı sıra çözümünü de beraberinde sunmaktadır. Hurafelerden kurtulup, ekilmemiş topraklar işlenip başkasından ümit etmeyi âdet edinmiş dilencilik kisvesinden kurtularak geleceğin yeniden tayin edilebileceğini söylemektedir.

II. Mücahit Garp - Atıl Şark

"Bakın mücahid olan Garb' a şimdi bir kerre.

Havaya hükmediyor kani' olmuyor da yere.

Dönün de atıl olan Şark'ı seyredin.

Ne geri! Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!

Nedir Őu bir sűrű fenler, nedir bu san'atler?

Nedir bu ilme tecelli eden haK'ıkatler?

Sefineler ki tarar kıt' a kıt' a deryayı;

Őimendűfer ki tarar buk'a buk'a dűnyayı;

Őu 'un ki berke binip seslenir durur ovada;”(Fatih Kűrsűsűnde)

İlim ve sanat ile iŐtgal eden Batı, çalıŐmalarının karŐılıđını, kendilerine tecelli eden hikmet ile havada uçan balon, kıtalar arasında gezinen gemi, bir uçtan diđer uca varan tren Őeklinde almaktadır. Gayesini unutmuŐ, varlıđı atalete bulanmıŐ Dođu ise vűcudun hayatı hűkműndeki kan hűcreleri irinleŐmiŐ bir hâlde sűrűnmektedir. HarabeleŐmiŐ bir yurttta hurafelere gűműlműŐ, ekmesi gereken toprađı unutmuŐ tűrlű tűrlű hastalıklarla uđraŐmaktadır.

III. Cehalet; Vűcudun Yarası, Erbabı-ı Tefekkűr İle Açık Avamın Arası

“Sizde erbab-ı tefekkűrle avamın arası Pek açık.

İŐte budur bence vűcudun yarası.

Milletin beyni sayarsak műtefekkir kısmı,

Bilmemiz lazım olur halkı da elbet cismi.

Bir cemaat ki dimađında dűnen hissiyyat,

Cismin a'sabına gelmez, durur aheng-i hayat;

Pelcin a'razını gűstermeye baŐlar a'za.

Bűyle bir bűnyeye için vermeli her hűkme rıza.”

Műtefekkir geçinenler ne diyor siz de bakın:

"Medeniyyette tealisi uműmen Őark'ın,

Yalnız bir yolu ta' kib ederek ka-bildir;

BaŐka yollarda selamet gűzetten gafildir.

Bakarak hangi zeminden yűrűműŐ Avrupalı.

Aynı izden sağa, yahut sola hiç sapmamalı

Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan;(Süleymaniye Kürsüsünde)

İslami yahut milli bir taraftarlık gözüyle değil hakikat gözüyle değerlendirmelerde bulunan Akif, tüm bu tembellik hâlinin bir sonraki adımda cehalet olarak karşımıza dikildiğini verilen dizelerle aktarmaktadır.

Yenilenmek ve gelişmek için gerekli olan adımları atmayan milletler artık sadece gördüğünü taklit edebilen mekanizmalara dönüşmüştür. Geline son nokta, kendisini aydın olarak nitelendiren kesimin yönlendirmesi ile bile isteye bir başkalaşımı kabul etmektir. Bu noktadan itibaren İslam medeniyetlerinin ve Doğu toplumlarının kendi içlerinde yer alan milli, kültürel ve dinî öze uygun olmayan tüm bu başkalaşımların nasıl bir yabancılaşmaya dönüştüğünü inceleyeceğiz. İncelemelerimiz esnasında Batı kaynaklı ideolojik yapılanmalar ile ortaya çıkan durumlar Doğu medeniyetleri için olduğu kadar Batı medeniyetleri adına da incelenerek “Taklit; Modernizm Çarklısı”, “Dinsizlik Herzesi Garbın Efkârı Umumiyesi İçin”, “Ahlaki Hassasiyetlerin Kaybı” gibi başlıklar altında evrensel sorunlara değinilmeye çalışılacaktır.

Batı Kaynaklı İdeolojik Yapılanmalar Sonucu Gelişen Başkalaşımın Bir Başkası Olan Doğu Medeniyetleri ve Kendisi Yani Batı Medeniyetleri Açısından Değerlendirilmesi

I. Taklit; Modernizm Çarklısı

“Ne yapsa Avrupa, bizlerce asi olan hareket:

“O halde biz dahi yaptık!” deyip hemen taklid.

Bu türlü bir yenilikten ne hayr edersin ümid?”(Fatih Kürsüsünde)

Hasta ama hâlen canlı, müdahale edilebilir bir kültürün olabilmesi için “başkalaşım içerisinde öğütülmenin” son bulması en önemli adımdır. Böyle bir adımı atmak istediğimizde karşımıza ilk olarak milli ve İslami anlamda öz kimliğini muhafaza edememe çıkmaktadır. Bir adım daha ileriye gittiğimizde ise Batı’da Rönesans-reform-sanayi inkılabı gibi aşamaları ile aydınlanma devri gelişmeleri altında modernizm çarklısının işlediğini görmekteyiz.

Modernizm dediğimiz çarklının, başkalaştırma sistemi hakkında Fransız sosyolog Alain Tourane’nin “Modernliğin Eleştirisi” adlı eserinde yer alan “Her şeyden önce kendisini bir kutsal vahiye ya da ulusal bir öze uygun olarak örgütlemek ve bu yönde eyleme geçmek

isteyen bir toplumu modern olarak nitelemek olanaksızdır.” (Tourane, 2010) tespiti önemli bir noktaya değinmiştir. Aydınlanma devrinin bir alt başlığı olarak Batı’ya ait modernlik ideolojisi üzerinde terimsel manada yapılacak olan yüzeysel bir değerlendirme sonucunda ele alınması gereken bir karanlık kavramıyla karşılaşırız. Batı medeniyetleri ise bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra aklın ve bireyin üstünlüğü odaklı kültürel yapılanmaları ile kendi buldukları karanlığa savaş açmış durumdadır. Öte yandan toplumsal hiyerarşi sistemini kurgulamakla kalmayıp kendilerini zirveye yerleştiren Batı medeniyetleri, gelişmesine izin vermediği Doğu medeniyetleri karşısında emperyalist-kapitalist ideolojik bir yapılanma ile öğütterek başkalaştırma yolunda ilerlemektedir. Tam bu noktada aktif olarak Doğu’nun geri kalmışlığı sorununa analitik bir biçimde yaklaşan Akif, dinsel kimliği ile sorunun İslami ve felsefi zeminine inmekte, şiirsel bir üslup ile güçlü bir şekilde sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümler yapmaktadır. Batı’yı; bilim ve tekniği, emperyalizmi ve düşük ahlaki yaşamı ile sacın üçayağı şeklinde değerlendiren Akif, Batı’nın bilim ve tekniğine olumlu bakarken ahlaki yozlaşmalarından ve sömürgeci uygarlık anlayışlarından uzak durulması gerektiğini kat’i bir dil ile belirtir. (Aydın, 2008)

Bunların birçoğu tahsil eder İngiltere’de;

Sonra dindaşlarının ruhu olur, kalbi olur,

Çünkü azminden, ölüm çıksa, o dönmez, sokulur.

Öyle maymun gibi taklide özenmek bilmez;

Hiss-i milliyyeti sağlamdır onun, eksilmez.

Garb’ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,

Bakıyorsun: Eli sanatlı, fakat tırnaksız!

Fuhsu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;

Şer’ -i ma’suma olan hürmeti bizlerden çok.”(Hakkın Sesleri)

Yaşadığı toplumsal koşulların da etkisiyle emperyalist sistem konusunda oldukça duyarlı olan Akif, emperyalizmin Doğu’nun parçalanmışlığı üzerindeki etkin rolünü görmekle birlikte sağlam bedene mikropların ilişmemesi gibi halk zayıf düşmeden emperyalizmin nüfuz edemeyeceğini de vurgulamaktadır. (Aydın, 2008)

“Eğer vücudunu bir parçacık gözetseydin;

Eğer taharet-i vicdana dikkat etseydin;

Bu hale gelmeye kalmazdı orta yerde sebep.

Batak da, bit de o murdar ataletinden hep!”(Fatih Kürsüsünde)

Mehmet Akif, içinde bulunduğu coğrafya dolayısıyla tüm bu emperyalist sistemin nüfuzu, düşük ahlaki yapı, insanları köleleştirmeyi esas alan sömürge sistemi gibi yanlışlığını vurguladığı hususları, batılılaşma çatısı altında değerlendirmektedir. Doğu’da olana uymayan Batı’dan gelmiş yapıları eleştirmektedir.

Peki, modern Avrupa’nın kendi içerisinde gelişen bu sistem, Batı kültürü tarafından nasıl duyumsanmıştır? Tüm bu sıkıntılar sadece “başkası” olan Doğu medeniyetleri için mi geçerlidir?

“Sevgili okuyucularım, sizin dinlemek isteyip istemediğinizi bilmem, ama şimdi niçin bir böcek bile olamadığımı anlatmak istiyorum. Şunu bütün ciddiyetle belirteyim, pek çok kez böcek olmayı istedim. Ne yazık ki buna bile erişemedim.”

(Dostoyevski, 1864)

Gerçek dünyadan kendini soyutlamış buna zorunlu kalmış bir kişinin iç çatışmaları ve hezeyanlarını ana eksen olarak belirleyen “Yeraltından Notlar”ın, Çernişevski’nin “Nasıl Yapmalı” adlı ütopyik sosyalist eserine bir nevi cevap olarak yazıldığı kabul edilir. Âdeta Dostoyevski’nin Rus aydınına karşı seslendirdiği haklı sitemleridir. Sitemlerinin gerisinde ise romanına sinen kötümserce eleştiri, Dostoyevski’nin “Rusluk” olarak tanımladığı Batı hayranlığına karşı gelişmiştir. Batılılaşma sorununu bir şekilde ele alan veya ona dokunan tüm anlatıların ortak noktası olarak Çernişevski’nin “Nasıl Yapmalı”, Gogol’un “Palto” gibi yapıtlarında batılılaşma ve modernizasyonun Rusya’da şehir olarak temsilcisi olan Petersburg mekân olarak seçilmiştir. Nitekim Dostoyevski de bir sonraki romanı “Suç ve Ceza”da, mekân olarak Petersburg’u seçer ve “Yer Altından Notlar”da değindiği böceklik problemine geri döner. “Kapitalizmin öğüten çarkı karşısında sıradanlaşma ve yığınlaşma ile insana yeryüzünde kaçacak yer bırakmayan bu sisteme karşı Dostoyevski, Avrupa kültüründen bir şeyler kapamayan halkın özünden kopmuş, Rus toplumuna yabancılaşmış on dokuzuncu yüzyıl Rus aydınlarının sızlanmalarını ele alır. Kâbusu böcek olmak olan yüzyılın rüyası ise Suç ve Ceza’da bir Napolyon, Delikanlı ’da olduğu gibi bir para babası olmaktır. 1860 ‘lı yıllarda bir değersizleşme korkusuyla gün yüzüne çıkan böcekleşme, 1915 yılında Franz Kafka/ Dönüşüm

adlı eseri ile bir korkudan gerçekliğe dönüşmüş ve Gregor Samsa bir sabah yatağında gözlerini devcileyin bir hamamböceği olarak açmıştır. (Gürbilek, 2011)

Hayat bulmuş Kafka'nın böceğine, bir vahşetin habercisi olarak bakmamız için ise birçok sebep vardır. Örneğin Kafka'nın ölümünden 15 yıl sonra Naziler tarafından Çekoslovakya'nın işgali sonucu toplama kamplarında 3 kız kardeşi öldürülmüştür ve tüm bu insanlık dışı eylemleri esnasında Naziler, Çingeneri ve Yahudileri ortadan kaldırırken bunu Kafka'nın kullandığı sözcükle bir haşere (ungeziefer) temizliği olarak sunmuşlardır (Gürbilek, 2011). Değerlendirmemiz genelinde Dostoyevski ve Kafka; kendi içinde kraldan çok kralcı kesilen bu sistem karşısında Mehmet Akif'in toplumları, bireyleri böcekleşme-böcek gibi sürünme hâllerinden koruma çabasındaki ısrarının evrensel niteliğini canlı bir biçimde ortaya koymaktadır.

II. Dinsizlik Herzesi; Garbın Efkârı Umumiyesi İçin!

“Beşeriyet yeni bir din tanıyıp ilhadı,

Beşerin hafızasından silinir Hakk'ın adı;

Gömülür hufre-i tarihe me' al...”(Süleymaniye Kürsüsünde)

Mehmet Akif, bireyin ulvi bağları kopararak yerine akıl ve madde hâkimiyeti kurmayı hedefleyen tüm düşünce sistemlerinin yok olmaya mahkûm bir leş olduğunu, ilahi olanın ise kutsal değerinden hiçbir şey kaybetmeden varlığını muhafaza edeceğini vurgulamaktadır.

“Yine yâdındaki Mevla'yı şu dört tane minar,

Kalbe merbut birer dil gibi eyler ikrar;

Yine maziye gömülmez bu muazzam çehre:

Leş değildir ki atılsın o umumi kabre!”(Süleymaniye Kürsüsünde)

Öte yandan eğer kültürler arası etkileşim sonucu yeni mevhumların kazanılması için ulvi bağların koparılması öngörülüyorsa bu durum kişinin akli melekelerinde problem olduğunu belirten aptal ifadesi ile ele alınır.

Hele i 'lanı zamanında şu mel 'un harbin,

"Bize efkâr-ı umumiyesi lazım Garb'in;

O da Allah' ı bırakmakla olur" herzesini,

Halka iman gibi telkin ile, dillin sesini

Susturan aptalın idrakine bol bol tükürün!(Hakkın Sesleri)

Sanatını davasına adanmış olan Mehmet Akif, bir yeniliğin hazmedilmesi ve toplumsal öze, dinî inanışlara göre sentezlenerek uygulanması yerine dinî kimliğin bir kenara bırakılmasını keskin bir üslup ile eleştirmiştir. Nasıl ki bir toplum, kültürel değer yargılarına uygun bir yenilenme değil de başkalaşım geçirdiği takdirde böcekleşiyorsa dinî kimliğini ortadan kaldırmaya çalışmakla da leş olmaya mahkûmdur. Akif'in bu denli bir direnç göstererek ele aldığı "dinsizleşme" bahsi batı düşünürleri tarafından ne şekilde ele alınmıştır inceleyelim.

Toplumsal ve kültürel bağlam içerisinde dinî inanışlar ve birey arasındaki bağ din, dil, ırk, cinsiyet ve yaş fark etmeksizin anne karnındaki bebeğin hayata tutunması, yeni karşılaşacağı hayata uygun gelişmesi için gerekli ihtiyaçlarını karşılayan kordon bağıyla olan ilişkisini andırmaktadır. Bu yüzden gerekli bilince sahip tüm düşünürler bu bağın yadsınamaz gerçekliğini dile getirmiştir.

"Hiçbir devirde ve hiçbir yerde insanlar dinsiz yaşamamış olduğu halde, karaciğerin sol tarafta olduğunu söyleyen Moliere'in "gönülsüz doktor" u gibi, günümüzün okumuşları da "Bütün bunları değiştirdik." diyorlar ve dinsiz yaşayabileceğimizi ve yaşamamız gerektiğini söylüyorlar. Fakat dün de bugün de din, insan toplumlarının harekete geçiricisi ve yüreği olmaya devam ediyor. Nasıl kalpsiz yaşanmazsa, din olmaksızın da akli başında bir hayat yaşanamaz."

(Tolstoy)

Bizim kültürümüze ters düşen bazı fikirlerine rağmen dinin hayattan soyutlanmayacağına inanan Tolstoy, özellikle "Din Nedir?" adlı eserlerinde din, ahlaki düşünce ve duyuşun hayatla olduğu gibi sanatla da ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgular. Öte yandan önemli eserlerinden "Savaş ve Barış" adlı eserinde 3. ciltte yer alan bölümünde Nataşa Rostlava hayatının zorluklarını yakın arkadaşı Sonya ve dinî inanışları sayesinde atlattır.

Bir başka önemli yazar P. Coelho'nun Veronika Ölmek İstiyor adlı eserinde, kahramanlarından Mari, yoğun kalp çarpıntılarının sonucunda ölümle göz göze gelince şöyle yalvarır: "Sana inanmıyorum, ama Tanrım nolur bana yardım et!" (Taner, 2004).

Dostoyevski, Raskolnikov'un bir böcek olmadığını kanıtlamak için tefeci kadını ve kız kardeşini öldürmesiyle birlikte kendisini bir bittin başka bir şey olarak göremeyişini inancın yaraları iyileştiren kutsallığı ile tedavi eder. Sibirya'daki mahkûmluk günlerini anlattığı

kısacık son bölümde ise münkir Raskolnikov'un yeniden inanarak topluma kabul edilebilir hâle geleceğini hissettirerek bitirir sözlerini (Gürbilek, 2011).

III. Ahlaki Hassasiyetlerin Kaybı!

En dar anlamıyla doğru ve yanlış olarak sınıflandırılması gereken tüm konularla ilgilenen ahlak kavramı; kültürel, dinî, seküler ve felsefi topluluklar tarafından objektif bir bakış açısıyla insanların çeşitli davranışlarını inceler ve ortaya bir ilkeler sistemi koyar. Hukuk kuralları gibi bir sistem değil toplumsal dokuların kendiliğinden ortaya koyduğu bu ilkeler, muhafaza edildiği sürece toplumların belli bir düzende ilerlemesini sağlar.

"Edebin şimdiki ma'nasına densin "hezeyan";

Kalmasın, hâsılı, alt üst olarak hissiyat,

Ne yüreklerde şehamet, ne şehamette hayat;"(Süleymaniye Kürsüsünde)

Toplumsal sistemde ahlaki bir ilerlemenin bu ilkelere ihtiyacı olduğunu savunan Akif, Avrupai zihniyet ile kendi kültürüne yabancılaşan İslam toplumlarında, mahremiyet duygusuna atılan darbe ile edepli olmanın manasının kökten değişmesi sonucu saçma-sapanlık şeklinde değerlendirildiğini vurgular. Ahlaki anlamda doğruluğun savunma mekanizması olan kültürel kimliğimizin önemli dokusu mertlik kavramı ise yok olmaktadır. Ardından;

"Hani "Na-mahreme ben söyleyemem kızlarımın,

Karımın ismini... Hem öldürürüm, sorma sakın!"

Diye, tahrir-i nüfus istemeyen er kişiler!

Hani, göstermediler eski celadetten eser;

Fuğu i'laya koşan bir sürü na-merd öteden,

Ne selamlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken!"(Hakkın Sesleri)

Satırları ile hanımını ismini yabancı bir erkeğe zikretmekten kaçındığı için nüfus sayımında geri duran toplumun, fuğu ile içli dışlı hâle gelmesi gözler önüne serilmektedir. Maddi gelişmeler beraberinde ahlaki erdemlerin geliştirilmemesi sonucunda insanlığın yok olacağı savunulan "Uygarlığın Ahlaki Bunalımı" adlı eserde, şu satırlar Akif'in görüşünü destekler niteliktedir; *Ahlaki bir devrim olmaksızın hiçbir uygarlık kalmayacaktır ve uygarlıklarda*

ilerlemeler olmaksızın insanlık diye bir şey kalmayacaktır. (Leslie Lipson, Jale Çam Yeşiltaş, 2006)

J.Steinback'ın, "Fareler ve İnsanlar"ında ahlaki düşkünlüğü tasvir edilen Lennie, V. Hugo'nun "Sefiller"inde kendisine yardım eden piskoposun gümüş eşyalarını çalan Valijen'in polis tarafından yakalanması sonucu piskoposun yalan söyleyerek onu kurtarması ile kazandığı ahlaki erdemler, Gogol'un "Ölü Canlar"da kısa yoldan zengin olmak için ahlak yoksunu bir tavır içerisinde ölmüş ancak nüfustan silinmemiş kişilerin üzerinden iş çeviren Çiçikov, Balzac'ın "Vadideki Zambak"ında cömertliği yüzünden bir şey anlamaz cahil gözüyle bakılan Goriot Baba'nın erdemi, Emile Zola'nın "Meyhane"sinde içki ve aylaklık yüzünden aile bağlarının çözülmesi, fuhşun pislikleri ve dürüstlük duygusunun yitirilmesi sonucu yüz karası bir rezillik içinde ölümle sonuçlanan hikâye ile Akif'in içinde bulunduğu toplum adına arzuladığı ahlaki hassasiyetlerin sadece İslamcı bir kimliği ile değil evrensel bir düşünce sisteminin de getirisi olduğunu görmekteyiz.

Sonuç

Uzak ve belli olmayan bir gelecekte, Kuzey Amerika'da kıyamet sonrasında kurulmuş Panem'da, halk gelişmiş bir şehir olan Capitol tarafından yönetilmektedir. Her yıl, ülkenin on iki mıntikasından seçilen 12-18 yaş arası bir kız ve erkeğin tek kişi kalana kadar savaştığı Açlık Oyunları, Capitol halkı tarafından görsel şölen gibi sunulan bir TV programıdır. Hikâyenin ana kahramanı Katnis Everdeen'in kız kardeşinin haraç olarak seçildiği yıl, gönüllü olarak oyuna katılması ile Capitol yapılanmasının arka planını seyretmeye başlarız. İnsanların, insani özelliklerinden sıyrılarak bir başkalaşım içerisinde vahşice birbirlerini öldürmesini hedefleyen sistem, tüm bu kanlı şovundan önce haraçları Capitol halkının göz zevkine göre süsleyip sergiledikten sonra tüm bu görselliğe dayalı olarak savaş esnasında desteklenip yardım gönderilmesine izin vermektedir. Capitol'un heyecan, aksiyon ve macera hissi ile dolu saatler geçirip eğlenmesi için düzenlenen sistem, haraçların öğütülmesi ve hayatlarını kurtarmaya çalışırken canileşmesi üzerine kuruludur.

Capitol halkının daha fazla eğlenmesi ve ilgilerini çekip daha fazla yardımcı olmaları amacıyla aynı bölgeden seçilen haraç arkadaşı ile romantik dakikalar geçirmesi ve aşk iddialarına konu olması sağlanan Katnis, bu durumdan ve canice insanları öldürmekten kaçmak için sisteme karşı durarak zorda kalmadığı sürece öldürmek yerine kaçmak,

saklanmak ve eğer teklifini kabul ederlerse diğerk haraçlarla birlik kurma yolundan gitmeyi tercih etmiştir. Capitol kuralları dışına çıkan Katnis, bir ilik başarır ve sistemi sonlandırır.

Suzanne Collins tarafından yazılmış 14 Eylül 2008 de Scholastik tarafından yayımlanmış “Açlık Oyunları” kitabından sonra 2012 de vizyona giren “Açlık Oyunları” filminden bir kesit ile karşı karşıyayız. Mehmet Akif’in medeniyetler sahnesinde ırkçılık, milliyetçilik oyunları ile birbirlerine düşen toplumlara seslenişinden, farklı ideolojik yapılanmaları ile hiyerarşik bir sistem kuran modernizm zihniyetine karşı birlik olunarak karşı koyulması gerektiğini vurgulamasından ve bu gidişe alışıldığı takdirde başkalaşmanın kaçınılmaz olduğunu dillendirişinden tam bir asır sonra (1912-2012) bu kesiti karşımızda bulmaktayız.

Sonuç olarak, bir başkalaşım içerisinde öğütülmenin farklı bir coğrafyada yer alma yahut farklı bir dine mensup olmayla ilişkilendirilemeyeceğini görmekteyiz. Buhara’da, Semerkant’ta, Hindistan’da ve daha birçok Doğu coğrafyası ve İslam merkezlerinde toplumların, bireylerin maruz kaldığı durumları ele alan Mehmet Akif’in ortaya koyduğu hastalıklı unsurların sadece tek bir coğrafyaya ve dinî kimliğe yönelik değil evrensel nitelikte olduğu anlaşılmaktadır

Kaynakça

- Artun, P. E. (2000). Balkan Türk Edebiyatlarına Genel Bir Bakış. 4. *Uluslararası Kıbrıs-Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Sempozyumu*. Struga/Makedonya.
- Aydın, H. (2008). Mehmet Akif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğu'nun Geri Kalmışlığının Felsefi Çözümlemesi. *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu* (s. 327-337). Burdur: Desen Ofset.
- Çantay, H. B. (2009). *Akifname*. İstanbul: Erguvan Yayıncılık.
- Dostoyevski. (1864). *Yer Altından Notlar*.
- Ersoy, M. A. (2011). *Safahat*. (N. Turinay, Dü., & N. Çavuş, Çev.) Ankara: TOBB yayınları.
- Gürbilek, N. (2011). *Benden Önce Bir Bşakası*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Leslie Lipson, Jale Çam Yeşiltaş. (2006). *Uygarlığın Ahlaki Bunalımlarında* .
- Taner, T. (2004, Ekim-Kasım-Aralık). *Yağmur Dergisi*. www.yağmurdergisi.com. adresinden alındı
- Tolstoy. (tarih yok). *Din Nedir?* Kaknüs Yayınları.
- Tourane, A. (2010). *Modernliğin Eleştirisi*. (H. TUFAN, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Wikipedia*. (tarih yok). https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeralt%C4%B1ndan_Notlar adresinden alındı

